

Från nationalism till demokratisk idealism

Professor Erik Anners fortsätter i denna artikel den granskning av högerpartiets idépolitiska utveckling, som inleddes i förra numret av Sv.T. Förf. visar hur högerpartiet gått från nationalism till internationalism, från en konservativ attityd till en humanistisk och demokratisk idealism. Om högerpartiet låter sin ideologiska nyorientering uttryckas i ett programarbete och en praktisk politik, som präglas av den humanistiska och demokratiska idealismens attityd, kan partiet få en stor uppgift. "Det har nämligen ett hemligt vapen, som de andra saknar — förståelsen och känslan för betydelsen av ett vidsträckt historiskt perspektiv", det värdefullaste i högerens partitradition, som aldrig får släppas.

I en föregående artikel om högerpartiets idépolitik under 1940-talet till 1960-talet (9/1968) försökte jag teckna några drag ur utvecklingen, sådan jag själv upplevt den inifrån. Själva ofullständigheten i denna skiss har ingivit mig tanken att det måhända vore möjligt att komplettera bilden genom några allmänna idéhistoriska reflexioner.

Tre decennier är ett kort perspektiv. Men man kan faktiskt urskilja flera intressanta ideologiska utvecklingsprocesser inom högerpartiet utöver den jag berörde i föregående artikel. De har för den delen inte bara historiskt intresse. Partiet kan rent av sägas i sin idéutveckling ha börjat närma sig en ideologisk konception, som kan göra det möjligt för det att spela en inspirerande och ledande roll inom den demokratiska oppositionen. Våra vänner i folkpartiet och centerpartiet hör naturligtvis sådant med häpnad. Kan något gott komma från höger? Jag tror det, och jag skall förklara varför.

Från nationalism till internationalism

Från början var ju högern till sitt idépolitiska ursprung ett på den nationalistiska konservatismen byggt parti. Dess nationalism var en lokal variant av den europeiska nationalstatsideologien. Varje nation hade ett värde i sig såsom bärare av en specifik nationell kultur och samtidigt som förvaltare av sin unika del av det gemensamma västerländska arvet. Nationens försvar var därför försvaret av en helig sak. Högerens nationa-

lism — liksom den europeiska nationalismen över huvud taget — var inte av det beskedligaste slaget. I Sverige hävdade man sig väl i konkurrensen om slagkraftiga nationella myter. Gustaf Vasas nationella revolutionskrig mot danskt tyranni, Gustaf II Adolfs hjältedöd som trosfrihetens riddargestalt, Karl XII:s rättfärdiga kamp mot österns barbarer var de stora scenerna i en nationell legend, som kastade ett sagans skimmer över vårt folks öden.

Vi vet mera om den historiska verkligheten nu, och våra värderingar är till stor del andra än 1800-talsnationalismens. Vi vet att Gustaf Vasas seger kom att innebära sammanbrottet för en nordisk unionstanke, vars förverkligande kunde ha räddat Nordeuropa från svåra historiska olyckor. Vi vet att Gustaf II Adolf hade långt vidlyftigare och mera maktpolitiskt inriktade planer, när han landsteg i Tyskland, än att skydda de tyska protestanterna mot kejsaren. Vi vet att mot den moraliska attityd, som gav Karl XII:s liv dess mening: kallelsen att till efterkommande överlämna den svenska kronans rike, så som han mottagit det i arv, stod en moralisk attityd av icke mindre valör: tsar Peters kallelse att bryta den svenska gastkramning, som förkvävde den ekonomiska utvecklingen i nordvästra Ryssland — hans politik mot Sverige var lika rättfärdig eller orättfärdig som vår egen, när vi svenskar i motsvarande syfte erövrade Skåne, Blekinge och Halland från danskarna. Vi värderar därför inte

längre våra hjältekonungar som ideala bärare av en svensk mission i historien. Det hindrar inte att vi kan fascineras av dem som människoöden — och som huvudroller i tragedin om ett fåtaligt och fattigt folk, vars krafter inte räckte till.

Vår nya syn på den svenska historien får inte heller hindra oss att rätt uppskatta den betydelse, som högerns historiskt inspirerade nationalism — ”dess fosterländska sinnelag” — haft för dess politik i försvarsfrågan. Utan högerns outröttliga strävan att skapa ett starkt försvar hade Sveriges läge under det andra världskriget troligen varit för tvivlat. Med ett försvar av norsk eller dansk typ hade vi förmodligen fått dela Norges och Danmarks öde. Och *den* utvecklingen kunde ha slutat så att vi blivit ”befriade” av Sovjetunionen, vilket i sin tur kunde lett till att gränsen mellan östblock och västblock gått i Atlanten eller längs Kölen. Vi hade tur och slapp t. ex. Tjeckoslovakiets olycka. Men det hade inte behövts så stora förändringar i händelseströmmen för att en svensk Dubcek i dag måste kämpa för sitt lands frihet inför en kommunistisk centralkommitté på f. d. kungl. slottet. Vi kom undan med blotta förskräckelsen, sannolikt inte minst genom högerpartiets uthållighet i försvarsfrågan under mellankrigstiden.

Reflexioner av detta slag har ju inte med vetenskap att göra. Men i politiken är det värt att minnas att det i varje givet ögonblick finns alternativa utvecklingsmöjligheter. Politiken står ald-

rig stilla. Går det inte på det ena sättet, så går det på det andra. Det betyder att en mycket viktig och ofta underskattad uppgift för politikerna är att i tid förutse faror och att avvärja olyckor. I försvarsfrågan har högerpartiet alltid varit och är mera förutseende än de andra partierna. Högern har fått rätt i den frågan två gånger i 1900-talets historia. Man får innerligt hoppas att partiet inte får rätt en tredje gång gent emot kortsynthet och lättsinne på andra håll.

Efter det andra världskriget kom den nationalistiska komponenten i partiets åskådning att starkt försvagas. I dess ställe trädde alltmer en europeiskt inriktad internationalism. Partiet har t. o. m. gått i spetsen i Sverige för vårt inträde i EEC liksom över huvud taget för en bekännelse till tanken på ett politiskt, ekonomiskt och kulturellt enhetsverk i Europa — med ett nära nordiskt samarbete som på en gång första steg och medel i denna politik. Efterhand har partiet också livligt engagerat sig i FN-arbetet och u-landspolitiken.

Förklaringen till denna nyorientering — en parallell till vad som hänt de andra konservativa partierna i Västeuropa — är sannolikt upplevelsen av de två världskrigen såsom sentida motsvarigheter till de peleponnesiska krig, som blev det antika Greklands olycka. Trots nationalismen har de europeiska konservativa haft en stark gemenskap i den höga värderingen av antikens kultur; Europa har trots splittringen framstått som en bärare av ett gemensamt civili-

sationsarv. Det är en av historiens många ironier att just nationalistiskt konservativa partier i Europa mer än andra har framträtt som vårdarna av det ideella arvet från imperium romanum och högmedeltidens katolska universalstat. Man skulle kunna kalla åskådningen för en västerländsk, eller europeisk civilisations-konservatism. Denna underströmning i den europeiska konservatismen har numera trängt i dagen. Frågan är, om den inte måste vara den idépolitiska kärnan i varje europeisk partibildning, som vill bevara en anknytning till termen konservativ. Inte minst kan detta gälla det svenska högerpartiet.

Den klassiska konservatismen

Partiets program av i dag, sådant det växer fram i de senaste årens programatiska arbete, har nämligen inte mycket gemensamt med den klassiska 1800-talskonservatismen. Denna representerade verkligen en ideologi i den meningen att åskådningen byggde på ett system av politiska värderingar och verklighetsföreställningar. Grundvalen för systemet var idealet av en stark statsmakt, härskande över ett hierarkiskt uppbyggt samhälle, där de styrande var en bördens och förtjänstens elit. Den starka statsmakten, hierarkin med dess distans mellan samhällsklasser och individer, liksom den disciplinerade lydningen (den kallades för trohet) hos massan uppfattades som nödvändiga förutsättningar för samhällsorganisationens bestånd.

Detta elit- och hierarkitänkande är ju ett för vår tids värderingar främmande betraktelsesätt. Men här — liksom eljest — får man akta sig för anakronistiska reaktioner. Ideologien avspeglade värderingar naturliga i den godsägar- och bondemiljö, där den politiskt hade sina rötter. Dess tillspetsning hos det tidigare 1800-talets konservativa lärofäder berodde på en begriplig reaktion gentemot den franska revolutionens urartning i pöbelvälde och terror.

Att förstå en historisk idé är inte detsamma som att bejaka dess tillämplighet i den egna tiden, och det vill till mycken ortodoxi för att rekommendera det slagets konservatism för vår tid.

”Reformkonservatismen”

Då är det mera rimligt att tänka sig att en annan variant av konservatismen fortfarande skulle kunna ha en viss betydelse också hos oss. Jag syftar på den tanke, som under återopande av t. ex. Disraeli, brukar uttryckas i tesen: när man reformerar skall det vara för att bevara. Man utgår då ifrån ordet *conservare* — *bevara* — och bygger något som mera är en politisk attityd än en ideologi på detta ord. Genom ett sådant semantiskt konststycke kunde Disraeli och hans efterföljare frigöra sig från den klassiska konservatismens idémönster. Man kunde behålla termen konservativ, taga vara på det man fann politiskt riktigt och nyttigt i den gamla läran, t. ex. kravet på en stark statsmakt, och tona ner resten. De konservativa partierna

kunde därmed inom tämligen vida gränser tillämpa en pragmatisk politik — och uppfatta sig som ”reformkonservativa”.

I ett längre perspektiv sett betydde attityden emellertid att konservatismens banérförare riskerade att befinna sig närmare kokvagnarna än fronten. Att bevara betyder att slå vakt om *det bestående*. Men det bestående är ju alltid en frukt av tidigare generationers idéer och verk, särskilt de närmast föregåendes. Med konservatismens tro på den starka statsmaktens betydelse blev det självfallet för de konservativa att bekämpa den liberala politiken. Längre fram hade de liberala lyckats genomföra sina intentioner. Det liberala samhället blev *det bestående*; för de konservativa tedde det sig lika naturligt att bevara detta bestående liberala reformverk gentemot *socialismen*, som det tidigare hade varit naturligt att rida spärr mot *liberalismen*.

Att man på detta sätt låste fast sig vid ”det värdefulla i det bestående” var både en fördel och en nackdel i den praktiska politiken. En fördel, såtillvida att man kunde framträda som anhängare av en moderat reformpolitik, att man — icke utan fog — kunde säga sig vara realismens företrädare före andra och att man kom att stå i förbund både med mäktiga besittande intressegrupper och med människor, som till sitt temperament hade en konservativ läggning. Längre nog gav detta en stark plattform för praktisk politik. Men nackdelar

fanns. Om man i ett partis tänkande och debatt främst uppmärksammade uppgiften att försvara det bestående, kunde det hända att krafterna inte räckte till att rikta blicken framåt — särskilt blev det svårt att tänka konstruktivt på längre sikt. Vidare kunde man visserligen göra en dygd av sin permanenta ideologiska eftersläpning i reformdebatten; man kunde öppet förklara att det fina med de konservativa just var att de bekämpade tidens modeller — först liberalismen, sedan (i förbund med de liberala) socialismen. Därmed bidrog de konservativa till att skapa balans och kontinuitet i samhällsutvecklingen. Obestriddligen är detta i hög grad viktiga uppgifter. Men det har sina svårigheter att entusiasmera unga människor, särskilt unga intellektuella, för denna insats som samhällets politiska revisorer. Mera spekulativt — ett parti, som vill bevara det bestående i kamp mot nya politiska strömningar, skulle i det svenska högerpartiets situation kunna råka ut för att fram på 1980-talet känna större samhörighet med den dåtida moderata delen av socialdemokratien än med *den* tidens ev. nya politiska idéer. Det går troligen inte bara i ord utan också i politiska principer.

Den konservativa attityden "bevara det värdefulla i det bestående", som jag ovan beskrivit, är troligen en ytterligare förklaring till den ideologiska rockaden under 1950-talet mellan högern och folkpartiet. Positionsörflyttningen

innebar (som sagt i ovan citerade artikel) att högern blev ett liberalt, merendels ultraliberalt parti, medan folkpartiet närmade sig den konservativa (eller om man så vill socialistiska) tron på vikten av en stark och i sina insatser vidsträckt statsmakt.

En demokratisk idealism

Denna utveckling medförde att högerpartiet kom att fjärma sig från debattens centrum i de sociala trygghetsfrågorna, och därmed också att minska i inflytande. Men rockaden var inte enbart av ondo.

Partiets ökenvandring i individualismens och marknadshushållningens tecken kom att leda till ett sätt att tänka och reagera politiskt, som senare visat sig stå i förbund med framtiden. Talet att människan skulle ställas i centrum — att politiken gällde de enskilda människorna och deras personliga välfärd, klingade visserligen i förstone något ovan från de konservativas läppar. Av ålder tänkte man i ett konservativt parti institutionellt, man närmade sig de politiska problemen med staten, samhället och dess institutioner som utgångspunkt — det var deras bestånd och funktionsduglighet politiken gällde. Hur dessa i praktiken påverkade individens förhållanden och hur han reagerade tänkte man mindre på. Inte därför att man inte brydde sig om honom, utan helt enkelt därför att man hade en annan utgångspunkt för det politiska tänkandet.

Genom vädjandet till det personliga medborgaransvaret, genom försöken att konstruera politiska lösningar av frihets- och trygghetsproblemen, som utgick från individens konkreta livssituation kom man underfund med att värden av typen frihet och trygghet kan te sig högst olika för olika grupper i samhället. Vad som är frihet för den ene kan medföra ofrihet för den andre. Utan ett grundläggande mått av trygghet existerar inte i praktiken någon nämnvärd frihet. Talar en politiker om dessa höga värden är han skyldig att beskriva vad han konkret menar. Frihet till vad? Och för vem? Trygghet — hur då?

Den nya (liberala) åskådningen stimulerade alltså fram en debatt inom partiet, som efterhand vände de idépolitiskt intresserade, särskilt de unga, att tänka på ett nytt sätt. Ur detta har växt fram en inställning, som närmast kan beskrivas som en individualistisk och demokratisk idealism. Partiets studiematerial under 1967, som byggde på 1965 års programkommittés arbete, ger rikliga belägg för detta.

Effektivitet och humanitet

Samtidigt har det inträtt en omsvängning i synen på avvägningen mellan effektivitetens och humanitetens krav. Annu 1946 års högerprogram präglades övervägande av hänsynen till samhälls-ekonomisk effektivitet — naturligt nog i dåvarande ekonomiska läge. Det gamla samhällets grå massfattigdom var en

realitet, som alla äldre hade i klart minne. Äldringar, sjuka, vanföra hade det fortfarande mycket svårt. Att lyfta upp den stora massan till en människovärdig tillvaro förutsatte främst en snabb och kraftfull satsning på industriproduktionen. Den gemensamma kakan var för liten, fördelningsfrågorna var av underordnad betydelse i förhållande till behovet av höjd produktion. Följaktligen blev den underliggande motiveringen till partiets positiva syn på socialpolitiken i 1946 års program att socialpolitiken var produktionsfrämjande. Det låter så här efteråt något krasst, men tanken var i och för sig både realistisk och riktig som rättesnöre. Först och främst måste alla människor få bättre mat, bättre kläder, bättre bostäder — det var den största av alla sociala reformer och det primära i alla väljares krav.

Nåväl — 20 år senare har vi nått fram till den ekonomiska och sociala grundtrygghetens samhälle. I ett sådant är det inte lika självklart att effektivitetshänsyn skall ha prioritet. Avvägningsfrågan effektivitet kontra humanitet ter sig annorlunda. Insikten om detta är skönjbar hos alla partier, inte minst inom högerpartiet, som i sitt programarbete gjort ett ambitiöst försök att angripa humanitetsproblemet i ett visionärt perspektiv, motiverat av framtidsforskningens på en gång fascinerande och skrämmande prognoser.

Genom sina programstudier har vida kretsar inom partiet närmat sig en humanistisk idealism. Var och en som un-

der de senaste åren deltagit i partiets debatt- och studieverksamhet har kunnat märka att högerfolket ofta tänker och talar på ett annat sätt än tidigare. Om försvarsfrågan och skattepolitiken förr var de snart sagt självfallna ämnen, de som resetalaren alltid måste vara beredd att svara för, har det nu blivit t. ex. u-lands-, utbildnings- och miljöpolitik, som attraherar.

Partiets uppgift

Men, frågas det, om högerpartiet gått från nationalism till internationalism, från en konservativ attityd (med liberalt idéinnehåll) till en humanistisk och demokratisk idealism — finns det då något kvar i konservatismen att samlas kring? Och kan ett sådant parti ha en uppgift och en framtid? Företräds inte den demokratiska idealismen mycket bättre av vänsterpartierna?

Låt mig besvara den sista frågan först. Den humanistiska och demokratiska idealismen som en strömning inom högerpartiet är ju bara ett av de många vittnesbörden om en världsomfattande renässans för dessa idéer. Erik Lönnroth har med rätta betecknat studentaktionerna vid universiteten som uttryck för en pånyttfödelse av en nydemokratisk idealism, med just de unga intellektuella som bärare. Men vänstern har ingen rätt till monopol på en sådan åskådning. Att det just nu ser ut som om den extrema vänstern framför andra företrädde den beror på att ungdomens entusiasm och engagemang exploateras av krafter, som

i själva verket hyllar tänkesätt oförenliga med demokratiska och humanistiska ideal. Det är ett bedrägeri lika cyniskt som på sin tid nazismens exploatering av den europeiska ungdomens nationalistiska hänförelse. Rent befängt blir detta skådespel när unga intellektuella, fostrade som vi trodde till självständighet och kritik, lockas in i ett marxistiskt läseri, vars religiösa motsvarighet står att finna hos Jehovas vittnen. Med Marx länge glömda ungdomsskrifter (vederbörligen nytolkade och upphöjda till ett humanistiskt evangelium) i ena handen och "ordföranden Maos lilla röda" i den andra skall ungdomen möta en framtid präglad av atomkraften, "den biologiska bomben" och datatekniken. I den mest svindlande hastiga förändring av verkligheten, som människan någonsin upplevat, i en tid då apokalypsens rytare avtecknar sig mot horisonten, skall mänskligheten lösa sina gigantiska politiska problem genom att rätt tolka auktoritativa skrifter, som förklaras innehålla den obestridliga sanningen om samhällsutvecklingens gång och om samhällets enda riktiga konstruktion.

Medeltida skolastik

Denna förirring in i den medeltida skolastikens tänkande och metod borde dock vara alltför absurd för att kunna bestå så länge till. Vad människorna behöver är ju inte kännedom om vad Marx och Mao på sin tid trodde om den samhällsliga verklighetens sanna natur utan en genom empirisk forskning fördjupad

kunskap om verkligheten. Med sådan kunskap som hjälp kanske mänskligheten ännu kan rädda sig själv — om den nämligen förstår att använda den i en idealistisk politik, en politik genomträngd av en etisk fostran i människokärlekens tecken.

Jag hoppas och tror att de ungdomar inom den extrema vänstern, som inte blivit rasande av för mycken marxistisk lärdom, skall återvinna sitt kritiska förnuft. I så fall kanske de kan återkomma i dialogen med något annat än engagerade förolämpningar.

Tävlan om konstruktiva förslag

Vad oss andra här i Sverige beträffar, de demokratiska oppositionspartierna och den moderata delen av socialdemokratien, borde det vara möjligt att åstadkomma en mera saklig politisk debatt innefattande en tävlan om konstruktiva förslag. Vi är inte hjälpta av att konkurrera om makten med tvivelaktiga metoder. Inte heller hjälper det oss att missförstå eller rentav förvränga varandras politiska motiv. Då spelar vi bara de revolutionära, våldets apostlar, i händerna.

Högerpartiets hemliga vapen

Om högerpartiet låter den ideologiska nyorienteringen, som också skall få uttryck i ett namnbyte, taga gestalt i ett programarbete och en praktisk politik präglad av den humanistiska och demokratiska idealismens attityd, då kan partiet få en stor uppgift. Det har nämligen ett hemligt vapen, som de andra sakna. — Förståelsen och känslan för betydelsen av ett vidsträckt historiskt perspektiv, insikten om att ett sådant perspektiv är oundgängligt i ett konstruktivt politiskt tänkande på längre sikt. Det arvet från en äldre tids konservatism får partiet aldrig släppa, ty det är det värdefullaste i högerens hela partitradition. Med detta arv är förbundet en tro på de grundläggande västerländska civilisationsvärdena: upplevelsen av mänsklighetens gemensamma broderskap, lidelsen för frihetsidealen och tilliten till medborgaransvaret som drivkraften i samhällsarbetet. En sådan åskådning kan mycket väl idéhistoriskt korrekt beskrivas som konservatism — om man så vill. Bara man gör klart för sig vad man menar!